

Історико-термінологічна комісія Всеукраїнського Лікарського Товариства
Світова Федерація Українських Лікарських Товариств

ДО 100-РІЧЧЯ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО МЕДИЧНОГО СЛОВНИКА МАРТИРІЯ ГАЛИНА

Військовий хірург, з 1888 р. — доктор медицини в Імператорському університеті св. Володимира (тепер — Київський національний університет імені Т. Шевченка), з 1901 р. — кавалер ордена св. Станіслава та інших бойових нагород Російської імперії Мартирій Галин у 1903 р. був призначений виконувачем обов'язків головного лікаря Київського військового госпіталю. 1907 р. він взяв участь у заснуванні Українського наукового товариства в Києві, з 1908 р. — голова його природничо-лікарської, а з 1911 р. — медичної секції, голова термінологічної комісії з медицини. У 1917–1921 рр. М. Галин — генерал-хорунжий санітарної служби армії Української Народної Республіки, за гетьманату у 1918 р. керував Термінологічною комісією Міністерства народного здоров'я і опікування, укладач перших українських медичних словників. У 1920 р., за радянської влади, його «Російсько-український медичний словник» оприлюднили окремим виданням. Редагувати словник М. Галина було залучено відомих українських діячів, що надало йому високого наукового рівня, як фахового, так і мовного, та визнання всієї України. Більшість лексикографічних медичних праць 1920-х років, серед яких «Шкільний медичний словник (за Галиним)» Б. Александровського (Полтава, 1924); «Номенклатура хороб (латинсько-українські назви хороб та російський покажчик до них)» О. Корчака-Чепурківського (Київ, 1927) і «Медичний російсько-український словник» доктора В. Кисільова (Одеса, 1928) ґрунтувалася на термінологічних засадах М. Галина. Медичні словники 1920-х років часто відсутні навіть у великих бібліотеках України. Вони були знищені або заховані у спецховищах, і дуже мало науковців бачили їх оригінали. М. Галин мав високе становище в Російській імперії, але вибрав українську державу. Із нагоди 100-річчя видання «Російсько-українського медичного словника» Мартирія Галина слід вшанувати його самого та його підхід до творення українських медичних термінів.

Ключові слова: медичний термін, термінологія, словник, лексикографія.

Військовий хірург М. Галин 1888 р. захистив докторську дисертацію в Імператорському університеті святого Володимира (нині — Київський національний університет імені Т. Шевченка). З 1899 р. до 1900 р. М. Галин стажувався в Німеччині та Франції, з 1901 р. — кавалер ордена святого Станіслава та інших бойових нагород Російської імперії. У 1903 р. його було призначено виконувачем обов'язків Головного лікаря Київського військового госпіталю, але лише у 1911 р. його затвердили на цю посаду. Зволікання імперського уряду пояснюється його проукраїнською позицією та участю в діяльності українських організацій. Проти недоброчливців М. Галинові неабияк допомагав його авторитет знаного лікаря та високий чин статського радника.

Мартирій Галин приятелював з багатьма українськими діячами, серед яких у першу чергу треба згадати Леся Українку, Михайла Грушевського, Івана Франка, Миколу Костомарова та Михайла Драгоманова. Леся Українка навіть гостювала у нього і писала про це своїй матері.

Із ослабленням заборони української мови російським урядом М. Галин разом із М. Грушевським та

іншими українськими науковцями взяв участь у заснуванні 1907 р. Українського наукового товариства в Києві. З 1908 р. М. Галин став головою природничо-лікарської, і з 1911 р. — медичної секції товариства та головою термінологічної комісії з медицини. У Києві 1908 р. вперше пролунала його доповідь на медичну тему українською мовою і була того ж року надрукована в «Записках Українського наукового товариства». Він редагував разом з О. Черняхівським «Збірник медичної секції Українського наукового товариства в Києві» (1910; 1912; 1913), є автором перших наукових медичних праць українською мовою, найактивніший прихильник питомої української медичної термінології.

У визвольні змагання 1917–1921 рр. М. Галин узяв участь в організації санітарної служби армії Української Народної Республіки, генерал-хорунжий санітарної служби української армії, за гетьманату в 1918 р. керував Термінологічною комісією Міністерства народного здоров'я і опікування, укладач перших українських медичних словників 1920 та 1926 р. Із поразкою української революції М. Галин як її активний учасник 1919 р. мусив виїхати до оку-

пованої Румунією Бесарабії у м. Акерман (тепер — м. Білгород-Дністровський), звідки був родом [3, 4].

У 1920 р., вже за радянської влади, його «Російсько-український медичний словник» було оприлюднено як окреме видання [1]. Редагувати словник М. Галина були залучені знані українські науковці, і це йому надало високого наукового рівня, як фахового, так і мовного, та визнання в радянській Україні, у Галичині та серед еміграції. До друку словник готувала редколісія у складі професорів О. Корчака-Чепурківського, Є. Черняхівського, А. Старкова, Г. Писемського, докторів Ю. Меленевського, А. Колесницького, І. Кореневица та О. Антоновської. Фахівці засновували свою працю на тому, що термінологія має бути питомою; за відсутності терміна у власній мові його треба утворити з власномовних первнів, бо він має бути легкозрозумілим. Ще сторіччя тому українські мовознавці орієнтувалися на народний характер у термінотворенні, задіявали внутрішньомовні джерела.

Для напрацювання української медичної термінології М. Галин використовував міжнародний досвід. Його підхід сприяв піднесенню медичної освіти та покращенню спілкування лікаря з хворим. Однією з засад термінологічної концепції М. Галина є прийнятий тогочасними українськими науковцями підхід до побудови термінів із власне українського мовного матеріалу з використанням слів, що вже існують чи утворенням нових. Більшість медичних лексикографічних праць 1920-х років, серед яких «Шкільний медичний словник (за Галиним)» Б. Александровського (Полтава, 1924); «Номенклатура хороб (латинсько-українські назви хороб та російський покажчик до них)» О. Корчака-Чепурківського (Київ, 1927) і найбільший український медичний словник доби «розстріляного відродження», найповніше видання тих часів — «Медичний російсько-український словник» доктора В.Ф. Кисільова (Одеса, 1928), який було схвалено до друку медичною секцією природничого відділу Інституту української наукової мови Всеукраїнської академії наук (ВУАН), ґрунтувалася на термінологічних засадах М. Галина. В усіх наукових словниках 20-х років ХХ ст. віддавалася перевага питомим українським назвам.

У 1930 р., після судилища над Спілкою визволення України, коли постраждало шість українських учених-медиків, академік Сергій Єфремов та багато інших чільних діячів української науки та культури, було розформовано Інститут української наукової мови ВУАН. 1931 р. було ліквідовано медичну секцію ВУАН, очолювану академіком О. Корчаком-Чепурківським та професором О. Черняхівським. Напрацювання О. Корчака-Чепурківського, якого М. Галин знав як міністра народного здоров'я і опікування Української Народної Республіки, О. Черняхівського, з яким він працював у Науковому товаристві імені Т. Шевченка і який суттєво допомагав у створенні словників, було знищено, а науковців

звільнено з посад і засуджено. Це ж саме очікувало й на М. Галина, якби він не емігрував. Підхід Мартирії Галина до творення медичних термінів був перекреслений у 30-х роках минулого ХХ сторіччя. [4, 5]

Медичні словники 1920-х років часто відсутні навіть у великих бібліотеках України. Вони були знищені або заховані у спецховищах, і дуже мало науковців бачило їх оригінали. Викоринення рідномовної медичної термінології спричинило згубні явища у фаховій мовній підготовці українських лікарів. Їм стало важко спілкуватися з україномовними хворими. Рідномовні терміни мають існувати поряд з інтернаціональними, що походять з класичних мов — грецької чи латинської, аби лікар був зрозумілим для свого пацієнта. Для пацієнтоорієнтованої медицини, окрім міжнародної, необхідно створити ще й питому наукову українську термінологію. Донині на державному рівні мало уваги приділяють утворенню власне українських термінів. Ґрунтовне вивчення спадщини доктора М. Галина відкриває нове, а насправді добре забуте старе бачення щодо способів творення українських медичних назв. Справді, високоосвічені фахівці мають уникати таких небажаних явищ у будь-якій науковій галузі розвиненої країни, як невинправдане зловживання іншомовною термінологією.

М. Галин мав високе становище в Російській імперії, але вибрав українську державу, бо був небайдужим до долі свого народу і його мови, чого не можна сказати про загал нинішніх можновладців. Закінчує М. Галин передмову до свого словника злободенними й нині словами: «Ми ждатимем од українців і від друзів українського народу поради, допомоги і слухних зауважень, корисних і доброзичливих, бо лайливі певно що посипляться на нас з боку ворогів нашого народу».

Із нагоди 100-річчя видання «Російсько-українського медичного словника» Мартирія Галина треба вшанувати його самого та його підхід до творення української медичної термінології. Його «Російсько-український медичний словник» на початку 90-х років минулого століття був двічі перевиданий, але вже давно зник із наших книгарень і став бібліографічною рідкістю [2]. Його навіть не можна знайти у букіністів. Усе це свідчить про його затребуваність і неабияку популярність, тому державним органам треба було б видати його масовим накладом, і це б стало маленькою цеглинкою до підніжжя величного пам'ятника цій Великій Людині до 100-річного ювілею.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Галин М. (1920) Російсько-український медичний словник. Київський губерніяльний відділ охорони народного здоров'я, Підвідділ медичної та санітарної просвіти, Київ, XVIII+144 с.
2. Галин М. (1994) Російсько-український медичний словник. Триада, Київ, XXVI+186 с.
3. Ганіткевич Я.В. (2004) Історія української медицини в датах та іменах. Львів, 365 с.

4. Ганіткевич Я. (2002) Мартирій Галин — український хірург і науковець, укладач перших медичних словників // Ганіткевич Я. Українські лікарі-вчені першої половини ХХ століття та їхні наукові школи: Біограф. нариси та бібліографія. Львів, 542 с.

5. Симоненко Л. (2017). Мартирій Галин — укладач перших медичних словників (1856–1943) // Симоненко Л. Термінологічний вісник. Зб. наук. праць. Київ, Вип. 4, 232–235.

TO CENTENARY ANNIVERSARY OF RUSSIAN-UKRAINIAN MEDICAL DICTIONARY BY MARTYR HALYN

S. Nechajiv

*Historical and Terminological Commission
of the Ukrainian Medical Association*

World Federation of the Ukrainian Medical Associations

Summary. Military surgeon, since 1888 — doctor of medicine at the Imperial University of St. Volodymyr (now Taras Shevchenko National University of Kyiv), since 1901 — Knight of the Order of St. Stanislav and other military awards of the Russian Empire Martyr Halyn in 1903 was appointed Acting Chief Physician of the Kyiv Military Hospital. In 1907 he participated in founding of the Ukrainian Scientific Society in Kyiv, since 1908 chairman of its naturally-medical section, and since 1911 — chairman of medical section, chairman of terminological commission on medicine. In 1917–1921 M. Halyn was a cornet general of sanitary corps of the Army of the Ukrainian People's Republic, at hetmanate in 1918 he managed the Terminological Commission of the Ministry of People's Health and Guardianship, was a compiler of the first ukrainian

medical dictionaries. In 1920 at soviet power his «Rosijsko-ukrajinsjkyj medychnyj slovnyk» was published as separate edition. The known ukrainian figures were attracted to edite Halyn's dictionary, that gave to it high scientific level, as professional so language, and confession of all Ukraine. Most lexicographic medical labours of 1920th years, among that there is the «Shkilnyj medychnyj slovnyk (za Halynym)» by B. Aleksandrovsjkyj (Poltava, 1924); «Nomenklatura khorob (latynsjsko-ukrajinsjki nazvy khorob ta rosijsjkyj pokazhchyk do nykh)» by O. Korchak-Chepurkivsjskyj (Kyjiv, 1927) and «Medychnyj rosijsjko-ukrajinsjkyj slovnyk» by Dr. V. Kysiljov (Odesa, 1928) were based on the terminological principles of M. Halyn. The medical dictionaries of 1920th years are often absent even in the large libraries of Ukraine. They were destroyed or hidden in the special storehouses, and the very few scientists saw the originals of them. M. Halyn had pride enough of place in the Russian Empire, but he chose the Ukrainian State. On the occasion of the 100th anniversary of the publication of the «Rosijsko-ukrajinsjkyj medychnyj slovnyk» by Martyr Halyn should be respected himself and his approach to the creation of the ukrainian medical terms.

Key words: medical term, terminology, dictionary, lexicography.

Адреса для листування:

Нечаїв Станіслав

E-mail: nechajs@ukr.net

Отримано 09.09.2020